BIBLIOTHECA
UNIV. JAGELL.
CRACOVIENISIS
B 804461
I
ZN

B 804461 I

SKRÓCONA

Gramatyka Polska

Wedle

LERCLA i MAŁECKIEGO.

CHICAGO, ILLINOIS
Drukiem i nakladem Polish American Publishing Co.
1145 Noble Street

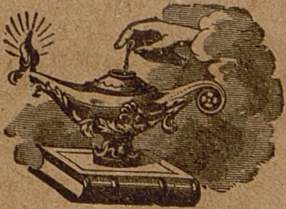
niniejszą książką
wzbogacił zbiory Uniwersytetu Jagiellońskiego
Szymon Stanisław Deptuła
emigrant z Polski

SKRÓCONA

Gramatyka Polska

WEDLE

Lercla i Małeckiego.

Nakładem i Drukiem Polish American Publishing Company
1145 Noble Street, Chicago, Illinois.

BIBLIOTHECA UNIV. JAGIELL. CRACOVIENSIS

B804461

I

Biblioteka Jagiellońska
1002751512

Bibl. Jagiell.

COPYRIGHT 1899

BY

W. DYNIEWICZ,

CHICAGO.

WSTĘP.

1. *Co to jest gramatyka?*

Gramatyka jestto nauka dobrego mówienia i pisania.

2. *Co to jest gramatyka polska?*

Gramatyka polska jestto nauka mówienia i pisania bez błędu po polsku.

3. *Na ile części dzieli się gramatyka?*

Gramatyka dzieli się na trzy części.

4. *O czem naucza nas I-sza część gramatyki?*

Pierwsza część gramatyki poucza nas o głoskach i zowie się głosownią czyli fonologią.

5. *O czem naucza nas II-ga część gramatyki?*

Druga część gramatyki poucza nas o wyrazach i zowie się nauką o formach czyli odmianach.

6. *O czem naucza nas III-cia część gramatyki?*

Trzecia część gramatyki poucza nas o zdaniach i zowie się składnią.

CZĘŚĆ Isza.

Głosownia.

1. *Z czego składa się mowa ludzka?*
Mowa ludzka składa się ze zdań.

2. *Co to jest zdanie?*
Zdanie jestto myśl wyrażona słowami.

3. *Z czego składają się zdania?*
Zdania składają się z wyrazów.

4. *Z czego składają się wyrazy?*
Wyrazy składają się z liter czyli głosek.

5. *Ile jest głosek w języku polskim?*
W języku polskim jest 39 głosek; te są: a, ą, b, c, ć, cz, d, dz, dź, dż, e, ę, f, g, h, ch, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o, ó, p, r, s, sz, ś, t, u, w, y, z, ź, ż, rz.

6. *Jak się dzielą głoski?*
Głoski dzielą się na samogłoski i na spółgłoski.

7. *Co to jest samogłoska?*
Samogłoska jestto głoska, która da się sama głośno wymówić.

8. *Ile jest samogłosek w języku polskim?*
W języku polskim jest 9 samogłosek; te są: a, ą, e, ę, i, o, ó, u, y.

9. *Jak się dzielą samogłoski?*

Samogloski dzielimy na: nosowe, pochylone, twarde i miękkie.

10. *Które są samogłoski nosowe?*

Samogłoski nosowe są: ą, ę, nazywamy je tak, ponieważ wymawiają się przez nos.

11. *Które są samogłoski pochylone?*

Samogłoska pochylona jest ó; nazywa się dla tego pochylona, ponieważ pochyla się ku u.

12. *Które są samogłoski twarde i dla czego je tak nazywamy?*

Samogłoski twarde są: a, ą, o, ó, u, y; zowią się twarde, ponieważ nie nadwerężają brzmienia poprzedzającej spółgłoski np.: sam, są, kot, ból, kura, łyżka.

13. *Które są samogłoski miękkie i dla czego je tak nazywamy?*

Samogłoski miękkie są: e, ę, i; zowiemy je miękkie, ponieważ nadwerężają brzmienie poprzedzającej spółgłoski przekształcając je na miękkie np. kot—kocie, sąsiad—sąsiedzie, lud—ludzie.

14. *Co to jest spółgłoska?*

Spółgłoska jestto głoska, którą samem otworzeniem ust nie można wymówić, lecz potrzeba do jej wymówienia jedno z narzędzi mownych.

15. *Jak dzielimy spółgłoski?*

Spółgłoski dzielimy na pierwotne czyli twarde i na pochodne czyli miękkie.

16. *Które spółgłoski zowiemy twardemi czyli pierwotnemi?*

Spółgłoski pierwotne są: b, d, f, g, h, ch, j, k, ł, m, n, p, r, s, t, w, z.

17. *Dla czego te głoski zowiemy pierwotnemi czyli twardemi?*

Dla tego, że od żadnych innych nie pochodzą.

18. *Które są spółgłoski pochodne czyli miękkie?*

Spółgłoski pochodne czyli miękkie są: c, ć, cz, dz, dź, dż, b, ń, rz, ś, sz, ź, ż.

19 *Dla czego te głoski zowiemy pochodne czyli miękkie?*

Dla tego zowiemy je pochodnemi ponieważ pochodzą przez zmiękczenie od twardych.

20. *Jak się miękczą spółgłoski pierwotne czyli twarde?*

Spółgłoski pierwotne czyli twarde, miękczą się: ł—na l, np.: stół—stole; r na rz, np. rura—rurze, figura—figurze, bór—borze, Węgier—Węgrzy; t na c lub ć np. kot—kocie, brat—bracie, płot—płocie, wójt—wójcie; k na c lub cz, np. matka—matce, ciotka—ciotce, ręka—ręce, chłopak—chłopcze; ch—sz, np.: mucha—musze, groch—groszek, mech—mszysty; s na ś, lub sz np.: głos—głosie, włosy,—włosia, pisać—piszę, kosa—koszę; n na ń, np.: ściana—ścianie, rana—ranie, mina—minie, okno—oknie; d na dz lub dź, np.: dziada—dziadzie, lud - ludzie, trud—trudzę—trudzić, miód—miodzie; g na dz, dż i ż, np.: noga—nodze, Bóg—Boże, drzazga—drzazdze, miazga—miażdżyć, h na ż, np.: bracha—braże, Sapiecha—Sapieżanka; z na ź, lub ż np. koza—kozie, wóz—wozie, mazać—mażę, wóz—wożę.

21. *Jakie są znaki zmiękczenia?*

Są trzy znaki zmiękczenia. Iszy dopisywanie litery i np.; ćotka piszę ciotka, zamiast końec piszę koniec; IIgi kreskowanie np.: koń, cień, kość, liść; IIIci kropkowanie np. łoże, może, Boże.

22. *Z czego jeszcze składa się zdanie?*

Zdanie składa się jeszcze z podmiotu i orzeczenia.

23. *Co to jest podmiot w zdaniu?*

Podmiot jestto osoba lub rzecz o której mówimy.

24. *Co to jest orzeczenie?*

Orzeczenie jest to, co mówimy czyli orzekamy o jakiejś osobie lub rzeczy.

25. *Jakie może być zdanie?*

Zdanie może być pojedyńcze i złożone, gołe i rozwinięte.

26. *Jaki może być podmiot?*

Podmiot może być pojedyńczy lub złożony z dwóch lub więcej wyrazów.

27. *Jakie może być orzeczenie?*

Orzeczenie może być pojedyńcze i złożone z paru wyrazów.

28. *Gdy się wyraz nie mieści w jednym wierszu co na'enczas czynić trzeba?*

Trzeba go rozdzielić i przenieść na linią następną.

29. *Na co trzeba pamiętać przy dzieleniu i przenoszeniu wyrazów?*

Przy dzieleniu i przenoszeniu wyrazów, trzeba pamiętać, aby nie rozrywać zgłosek czyli sylab; np.: ma-tka a nie m-atka.

30. *Czy można dzielić wyrazy jednozgłoskowe?*

Jednozgłoskowych wyrazów dzielić nie można; np.: pisze się Bóg a nie Bó-g, brat a nie br-at.

O ZGŁOSKACH CZYLI SYLABACH.

1. *Co to jest zgłoska?*

To co za jednem poruszeniem ust da się wymówić, nazywa się zgłoską.

2. *Z czego powstają zgłoski?*

Zgłoski powstają przez połączenie spółgłosek ze samogłoskami.

3. *Czy jedna, dwie lub więcej spółgłosek mogą stanowić zgłoskę?*

Spółgłoski bez samogłoski nie mogą stanowić zgłoskę?

4. *Czy jedna samogłoska może stanowić zgłoskę?*

Tak, jedna samogłoska może stanowić zgłoskę; np. na-u-czy-ciel, o-kno.

CZĘŚĆ IIga.

Nauka o częściach mowy.

1. *Ile jest części mowy w języku polskim?*

W języku polskim jest dziewięć części mowy.

2. *Które to są?*

Pierwszy rzeczownik, IIgi przymiotnik, IIIci zaimek, IVty liczebnik, Vty czasownik, VIty przysłówek, VIImy przyimek, VIIImy spójnik, IXty wykrzyknik.

3. *Jak się dzielą części mowy?*

Części mowy dzielą się na odmienne i nieodmienne.

4. *Ile jest odmiennych części mowy?*

Jest pięć odmiennych części mowy, a te są: rzeczownik, przymiotnik, zaimek, liczebnik, czasownik.

5. *Dla czego te części zowiemy odmiennymi?*

Ponieważ zmieniają często swoje znaczenie i zakończenie; np. ojciec, ojcze, dobry, lepszy, ty, tobie, jeden, jednemu, czytam, czytałam.

6. *Ile jest części mowy nieodmiennych?*

Jest cztery nieodmiennych części mowy a te są: przyimek, przysłówek, spójnik i wykrzyknik.

7. *Dlaczego te części mowy zowiemy nieodmiennymi?*

Zowiemy je dla tego nieodmiennymi, ponieważ mają zawsze jedno znaczenie i zakończenie; np. dla, przy, tak, zawsze.

RZECZOWNIK.

1. *Co to jest rzeczownik?*

Rzeczownik jestto wyraz, który oznacza imię osoby lub rzeczy; np. pan, koń, stół, kamień.

2. *Jak dzielimy rzeczowniki?*

Rzeczowniki dzielimy na: żywotne, nieżywotne, osobowe, rzeczowe, zwierzęce, zmysłowe, umysłowe, imiona własne, imiona pospolite, zbiorowe, zgrubiałe i zdrobniałe.

3. *Które rzeczowniki zowiemy żywotne?*

Żywotnymi nazywamy te rzeczowniki, które oznaczają imiona istot żyjących. Do rzeczowników żywotnych zaliczamy wszystkie imiona osób i zwierząt np. pan, syn, pani, kot, pies.

4. *Które rzeczowniki zowiemy nieżywotne?*

Nieżywotnymi zowiemy te rzeczowniki, które oznaczają wszystkie rzeczy nieżyjące np. stół, kwiaty, kamień.

5. *Które rzeczowniki nazywamy osobowymi?*

Osobowymi nazywamy te rzeczowniki, które oznaczają tylko osoby np. ojciec, pan, matka.

6. *Które rzeczowniki nazywamy zwierzęce?*

Rzeczownikami zwierzęcymi nazywamy te, które oznaczają imiona zwierząt np. pies, koń, kot.

7. *Które rzeczowniki nazywamy zmysłowymi?*

Rzeczownikami zmysłowymi zowiemy imiona przedmiotów, które za pomocą zmysłów rozpoznać może-

my, to znaczy, które możemy widzieć, słyszeć i dotykać się np. matka, obraz, śpiew, grzmot, ciepło, wiatr.

8. *Które rzeczowniki nazywamy umysłowymi.*

Rzeczownikami umysłowymi nazywamy imiona przedmiotów, które nie zmysłami ale tylko umysłem pojmujemy, to jest, których nie możemy ani widzieć, ani słyszeć, ani się dotykać np. pokora, miłość, cierpliwość, śmierć, rozum, wieczność.

9. *Co to są imiona własne?*

Imiona własne są wszelkie osobne, indywidualne nazwy osób lub rzeczy. Do imion własnych zaliczamy: po I-sze imiona i nazwiska ludzi; po II-gie nazwy bogów a także osobne nazwy zwierząt; po III-cie nazwy krajów, gór, wód, miast i t. d.

Imiona własne piszą się dużą literą np. Paweł, Sobieski, Azya, Paryż, Gopło.

10. *Jakie rzeczowniki nazywamy pospolitymi?*

Pospolite rzeczowniki są to nazwy osób lub rzeczy, które mogą się odnosić do każdej istoty tego samego gatunku lub rodzaju, dla tego nazywać je można gatunkowemi lub rodzajowemi np. naród, szlachta, góra, miasto, człowiek, dziecko.

11. *Jakie rzeczowniki nazywamy zdrobniałymi?*

Rzeczownikami zdrobniałymi nazywamy takie rzeczowniki, które wyrażają pewną pieszczotliwość np. synek, zameczek, ławeczka, książeczka, piesek.

12. *Jakie rzeczowniki nazywamy zgrubiałymi?*
Zgrubiałymi rzeczownikami są takie, które wyrażają jakąś pogardę, lekceważenie lub politowanie; np. chłopisko, konisko, psisko, babsko.

13. *Jakie rzeczowniki nazywamy zbiorowymi?*
Rzeczownikami zbiorowymi nazywamy takie rzeczowniki, które oznaczają zbiór osób lub rzeczy tego samego gatunku np. trzoda, wojsko, naród, zboże.

O RODZAJACH RZECZOWNIKOW.

1. *Ile rozróżniamy rodzajów w rzeczownikach?*
W rzeczownikach rozróżniamy trzy rodzaje: rodzaj męski, żeński i nijaki. Rodzaju męskiego, są wszystkie imiona mężczyzn i wszystkich istot, które sobie wystawiamy w postaci albo z przymiotami mężczyzn i te rzeczowniki, przed którymi możemy postawić wyraz ten np. ten pan, ten pies, ten dom.

2. *Które rzeczowniki są rodzaju żeńskiego?*
Rodzaju żeńskiego są wszystkie imiona kobiet i takich istot lub rzeczy, które sobie wyobrażamy w postaci lub z własnościami żeńskiemi i te, przed któremi możemy postawić wyraz, ta np. ta matka, ta ławka, ta chmura.

3. *Które rzeczowniki są rodzaju nijakiego?*
Wszystkie imiona wyrażające istoty niedorosłe, słowa rzeczownie wzięte i te przed któremi mo-

zna postawić wyraz to, np. to dziecko, to granie, to okno, to pole.

1. *Kiedy można poznać rodzaj rzeczownika po zakończeniu?*

Pierwsze: gdy rzeczownik kończy się na spółgłoskę twardą jest rodzaju męskiego np. kot, pan, koń, dom, kamień.

Drugie: gdy rzeczownik kończy się na samogłoskę **a i** lub na spółgłoskę miękką jest rodzaju żeńskiego, np. ta pani, kobieta, miłość.

Trzecie: gdy rzeczownik kończy się na **o, e, ę**, jest rodzaju nijakiego, np. to okno, pole, imię, dziecko.

ODMIANA RZECZOWNIKÓW.

1. *Jak się odmieniają rzeczowniki?*

Rzeczowniki odmieniają się przez liczby i przypadki.

2. *Ile rozróżniamy liczb?*

Rozróżniamy dwie liczby, liczbę pojedyńczą i mnogą.

3. *Kiedy używamy liczby pojedyńczej a kiedy mnogiej?*

Liczby pojedyńczej używamy, gdy mówimy o jednej osobie lub rzeczy, liczby mnogiej używamy gdy mówimy o więcej osobach lub rzeczach.

4. *Ile mamy przypadków w języku polskim?*

W każdej liczbie w języku polskim jest siedm przypadków.

5. *Po czem poznajemy przypadki rzeczowników?*

Przypadki poznajemy po pytaniach, na które każdy z nich odpowiada.

6. *Na jakie pytania odpowiada każdy przypadek rzeczownika?*

Przypadek Iszy odpowiada na pytanie kto, co, i nazywa się mianownik.
Przypadek IIgi odpowiada na pytanie kogo, czego lub czyj, czyja, czyje i nazywa się dopełniacz.
Przypadek IIIci odpowiada na pytanie komu, czemu i nazywa się celownik.
Przypadek IVty odpowiada na pytanie kogo, co i nazywa się biernik.
Przypadek Vty nie odpowiada na żadne pytanie i nazywa się wołacz.
Przypadek VIty odpowiada na pytanie (z) kim, czem i nazywa się narzędnik.
Przypadek VIImy odpowiada na pytanie (w) kim, czem i nazywa się miejscownik.

7. *Kiedy dajemy pytanie kto, a kiedy pytanie co?*

O osobę pytamy się kto, a o rzecz pytamy się co.

8. *Co rozróżniamy w każdym wyrazie?*

W każdym wyrazie rozróżniamy źródłosłów i końcówkę.

9. *Co to jest źródłosłów?*

Źródłosłów jestto ta część wyrazu, która się w rozmaitych przypadkach i liczbach nie zmienia.

10. *Co to jest końcówka?*

Końcówka jestto ta część wyrazu, która się w rozmaitych przypadkach i liczbach zmienia.

11. *Ile rozróżniamy odmian rzeczownikowych?*

Rozróżniamy pięć odmian rzeczownikowych.

12. *Które rzeczowniki należą do I-szej odmiany?*

Do Iszej odmiany należą wszystkie rzeczowniki rodzaju męskiego. których źródłosłów w pierwszym przypadku liczby pojedynczej żadnego nie przybiera zakończenia np. chłop, pan, syn; również imiona chrzestne zakończone na **o** np. Józio, Kazio, Gucio.

13. *Które rzeczowniki należą do II-giej odmiany?*

Do IIgiej odmiany należą wszystkie rzeczowniki rodzaju nijakiego zakończone w Iszym przyp. liczby pojedyńczej po spółgłosce twardej na **o** a po spółgłosce miękkiej na **e**, np. dziecko, okno, koźlątko, koźlę, pole.

14. *Które rzeczowniki należą do III odmiany?*

Do IIIciej odmiany należą wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego zakończone w Iszym przyp. liczby pojed. na **a**, lub **i**, np: matka, ciotka, pani, gospodyni; również rzeczowniki rodzaju męskiego zakończone w Iszym przyp. liczby pojed. na **a**, lub **o**, np. hrabia, sługa, Fredro.

15. *Które rzeczowniki należą do IV-tej odmiany?*

Do IVtej odmiany należą wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego, których Iszy przyp. licz. pojed kończy się na spółgłoskę miękką np. ta kość, maść, miłość.

16. *Które rzeczowniki należą do V-tej odmiany?*
Do Vtej odmiany należą wszystkie rzeczowniki rodzaju nijakiego, które w Iszym przyp. liczby pojed. kończą się na ę, np. źrebię, pacholę, cielę.

17. *Ile form rozróżniamy w liczbie mnogiej?*
W liczbie mnogiej nie rozróżniamy rodzajów lecz dwie formy, to jest formę osobową i formę rzeczową.

18. *Które rzeczowniki mają w liczbie mnogiej formę osobową?*
Formę osobową mają tylko rzeczowniki rodzaju męskiego.

19. *Które rzeczowniki mają formę rzeczową?*
Formę rzeczową mają wszystkie rzeczowniki rodzaju żeńskiego i nijakiego, jako też wszystkie rzeczowniki rzeczowe i zwierzęce.

Bibl. Jag.

20. *Jak się kończy forma osobowa rodzaju męskiego?*
Forma osobowa męska kończy się zwykle na **i** lub **owie**; czasami tylko na **a**, **y**, lub **e**, np. chłopi, anieli, ojcowie, królowie, synowie, bracia, cygany, chłopy, króle.

21. *Jakie zakończenie przybierają rzeczowniki wzięte z języków obcych?*
Rzeczowniki wzięte z języków obcych przybierają zakończenie na **a** np. egzamina, akta, teksta, kursa.

22. *Czy wszystkie rzeczowniki mają liczbę mnogą?*
Nie wszystkie rzeczowniki mają liczbę mnogą, a niektóre w liczbie mnogiej zupełnie się zmieniają np. wieczność; rok, lata.

PRZYMIOTNIK.

1. *Co to jest przymiotnik?*

Przymiotnik jestto taki wyraz, który służy do oznaczenia przymiotu osoby lub rzeczy; np. dobry ojciec, pobożna siostra, złe dziecko, pilny uczeń.

2. *Jak się kończą przymiotniki w I-szym przypadku liczby pojedyńczej?*

Przymiotniki w I-szym przyp. licz. pojed. kończą się: przy rodzaju męskim na **y**, lub **i**; przy rodz. żeńskim na **a**; przy rodzaju nijakim na **e**, np. dobry, zły, posłuszny, brzydki, gorzki, słodki; na **a**, uczciwa, dobra, wesoła; na **e**, dobre, szerokie, pilne, pracowite.

3. *W czem muszą się zgadzać przymiotniki z rzeczownikami?*

Przymiotniki muszą się zgadzać z rzeczownikami w rodzajach, liczbach i przypadkach; np. nie można mówić dobry matka tylko dobra matka, dobry ojciec, dobre dziecko.

4. *Jak jeszcze odmieniają się przymiotniki?*

Przymiotniki dadzą się jeszcze stopniować to znaczy, że mogą oznaczać w jakim stopniu osoba lub rzecz jakiś przymiot posiada, np. dobry, lepszy, najlepszy; zły, gorszy, najgorszy; wielki, większy, największy.

5. *Ile rozróżniamy stopni w przymiotnikach?*

W gramatyce rozróżniamy trzy stopnie przymiotnika; stopień Iszy czyli równy, stopień II-gi czyli wyższy, stopień III-ci czyli najwyższy.

6. *Jak się tworzą stopnie?*

Stopień wyższy i najwyższy urabiamy najczęściej ze źródłosłowa.

7. *Jak się tworzy stopień wyższy?*

Stopień wyższy tworzy się zwykle przez dodanie do źródłosłowa przymiotnika końcówkę szy, sza, sze na oznaczenie, że osoba lub rzecz posiada więcej przymiotu aniżeli pierwsza z nią porównana, np.: nowa, nowsza.

8. *Jak się tworzy stopień najwyższy?*

Stopień najwyższy tworzy się, dodając do stopnia wyższego na początku zgłoskę **naj**; na oznaczenie, że osoba lub rzecz posiada najwięcej tego samego przymiotu co pierwsza i druga z nią porównane; np.: nowa, nowsza, najnowsza.

9. *Czy wszystkie przymiotniki tak się stopniują?*

Nie, niektóre przymiotniki odstępują od ogólnych prawideł w stopniowaniu wyższego stopnia np.: dobry, lepszy, najlepszy; zły, gorszy, najgorszy, lekki, lżejszy, najlżejszy.

10. *Czy wszystkie przymiotniki się stopniują?*

Nie, ponieważ niektóre oznaczają przymiot, który się zmienić nie może, np.: szklanne, kamienne, porcelanowe.

ZAIMEK.

1. *Co to jest zaimek?*

Zaimki są to takie wyrazy, które zastępują miejsce imienia.

2. *Jak się dzielą zaimki?*

Zaimki dzielą się na: osobowe, zwrotne, dzierżawcze, wskazujące, pytające, względne i nieokreślone.

3. *Które zaimki nazywamy osobowymi?*

Zaimkami osobowymi nazywamy takie, które zastępują miejsce osoby np.: **ja, ty, on,** ona, ono, my, wy, oni.

4. *Które zaimki są zwrotnymi?*

Zaimki zwrotne są: się, sobie, siebie; nazywamy je tak dla tego, ponieważ czynność osoby działającej zwraca się na nią samą.

5. *Co to są zaimki dzierżawcze?*

Zaimki dzierżawcze są te, które oznaczają w czyjem posiadaniu znajduje się rzecz, ta o której mówimy; np.: mój, moja, moje, twój, twoja, twoje, nasz, nasza, nasze, wasz, ich.

6. *Co to są zaimki wskazujące?*

Zaimki wskazujące są te, których używamy do wskazywania osób lub rzeczy o której mowa np.: ten, ta, to, tamten, tamta, tamto, tamci, tamte. tensam, tasama, tosamo, on, ów, owa, owe, taki, taka, takie.

7. *Co to są zaimki względne?*

Zaimki względne są takie, które wyrażają wzgląd na osobę lub rzecz, o której mowa była, np.: kto, co, który, jaki.

8. *Co to są zaimki pytające?*

Zaimki pytające są takie, którymi się pytamy o

osoby lub rzeczy o których była mowa np.: kto? co? któż? cóż?

9. *Co to są zaimki nieokreślone?*

Zaimki nieokreślone są takie, które niedokładnie osobę lub rzecz określają, np.: ktoś, coś, którykolwiek, jakibądź, cokolwiek, ktokolwiek.

10. *Jak się odmieniają zaimki osobowe.*

Zaimki osobowe odmieniają się jak następuje:
Osoba I-sza liczby pojed. przyp. I-szy ja, II-gi mnie III-ci mnie albo mi, IV-ty mnie albo mie V-ty — VI-ty mną, VII-my we mnie.
Osoba II-ga licz. poj. przyp. I-szy ty, II-gi ciebie, III-ci tobie albo ci, IV-ty ciebie lub cię. V-ty — VI-ty tobą, VII-my w tobie.
Osoba III-cia licz. pojed. przyp. I-szy on, II-gi jego, III-ci jemu, IV-ty jego lub go, V-ty — VI-ty nim, VII-my w nim.

LICZBA MNOGA.

Osoba I-sza przyp. I-szy my, II-gi nas, III-ci nam, IV-ty nas, V-ty my! VI-ty nami, VII-my w nas.

Osoba II-ga przyp. I-szy wy, II-gi was, III-ci wam, IV-ty was, V-ty wy! VI-ty wami, VII-my w was.

Osoba III-cia przyp. I-szy oni, II-gi ich, III-ci im, IV-ty ich, V-ty — VI-ty nimi, VII-my w nich.

11. *Czy rozróżnia się przy zaimkach osobowych rodzaje?*

Nie rozróżniamy przy zaimkach osobowych rodzaje lecz jednem brzmieniem oznaczamy wszystkie trzy rodzaje.

LICZEBNIK.

1. *Co to są liczebniki?*

Liczebniki są to takie wyrazy, które służą do oznaczenia liczby osób lub rzeczy, np.: jeden, dwa, trzy, siedem, dziewięć.

2. *Jak się dzielą liczebniki?*

Liczebniki dzielą się na oznaczone i nieoznaczone, główne, porządkowe, wielorakie i podziałowe.

3. *Które liczebniki są oznaczone a które nieoznaczone?*

Liczebniki oznaczone są te, które liczbę osób lub rzeczy dokładnie oznaczają np.: trzy stoły, siedm koni, dwa pióra.

Liczebniki nieoznaczone są te, które niedokładnie liczbę osób lub rzeczy oznaczają np.: kilka, kilkoro, kilkanaście, kilkadziesiąt; liczebniki te odpowiadają na pytanie "ile".

4. *Które są liczebniki główne?*

Liczebniki główne są te, które odpowiadają na pytanie "ile"; do liczebników głównych należą liczebniki zbiorowe, które także odpowiadają na pytanie "ile"; liczebniki główne są: jeden, dwa, trzy i t. d. a liczebniki zbiorowe są: dwoje, czworo, dziesięcioro i t. d.

5. *Które są liczebniki porządkowe?*

Liczebniki porządkowe są takie, które oznaczają porządek w jakim osoby lub rzeczy po sobie następują i odpowiadają na pytanie "który" np.: pierwszy, drugi, ósmy, dziesiąty i t. d.

6. *Które są liczebniki wielorakie?*

Liczebniki wielorakie są te, które oznaczają, z ile części się coś składa i odpowiadają na pytanie "iloraki" np.: pojedyńczy, podwójny, złożony w pięcioro i t. d.

7. *Które są liczebniki podziałowe?*

Liczebniki podziałowe są te, które odpowiadają na pytanie "po ile" np.: po dwa, po trzy, po siedm.

8. *Jak się odmieniają liczebniki?*

Liczebniki odmieniają się przez rodzaje i przypadki.

9. *Jaką odmianę mają liczebniki?*

Odmiana liczebników jest po większej części ta sama co u przymiotników z wyjątkiem kilku.

10. *Jak się odmieniają dwa, trzy, cztery?*

Dwa, trzy, cztery, odmieniają się w następujący sposób:
Forma osobowa męska: przyp. I-szy dwaj panowie, II-gi dwóch panów, III-ci dwom panom IV-ty dwóch panów, V-ty dwaj panowie, VI-ty dwoma panami, VII-my w dwóch panach
Forma osobowa żeńska: przyp. I-szy dwie przełożone, II-gi dwóch przełożonych, III-ci dwom przełożonym, IV-ty dwie przełożone, V-ty dwie

przełożone, VI-ty dwiema przełożonymi, VII-my w dwóch przełożonych.

Forma rzeczowa; przyp. I-szy dwa noże, II-gi dwóch noży lub nożów lub dwu nożów, III-ci dwom nożom, IV-ty dwa noże, V-ty dwa noże, VI-ty dwoma nożami, VII-my w dwóch nożach. Podług tego wzoru odmienia się: trzy, cztery, obaj, oba, obydwaj.

11. *Jak się odmieniają liczebniki pięć, sześć, aż do 99-ciu?*

Kiedy liczebnik jest sam bez rzeczownika odmienia się tak:

Forma osobowa męska: przyp.: I-szy pięciu; II-gi pięciu; III-ci pięciom; IV-ty pięciu; V-ty pięciu! VI-ty pięcioma; VII-my w pięciu.

Forma żeńska i rzeczowa: przyp. I-szy pięć pań i pięć koni; II-gi pięciu pań, pięciu koni; III-ci pięciu paniom, pięciu koniom, IV-ty pięć pań, pięć koni, V-ty pięć pań, pięć koni; VI-ty pięciu paniami, pięciu końmi; VII-my w pięciu paniach, w pięciu koniach.

12. *Jak się pisze sto, dwieście i t. d.*

Jeżeli są same, to jak rzeczowniki, a jeżeli przy rzeczowniku, to jak liczebniki przybierają zakończenie "u".

13. *Jak się odmienia tysiąc, milion, bilion i t. d.*

Odmieniają się prawidłowo jak rzeczowniki rodzaju męskiego.

CZASOWNIK.

1. *Co to jest czasownik czyli słowo?*

Czasowniki są to wyrazy oznaczające czynność, stan, byt czyli zachowanie się osoby lub rzeczy; np.: wyrazy: czyta, pisze, szyje, oznaczają czynność; wyrazy: rośnie, wieje, śpi, leży, oznaczają stan.

2. *Jak się dzielą czasowniki oznaczające czynność?*

Dzielą się na czasowniki oznaczające czynność przechodnią, nieprzechodnią i bierną.

3. *Kiedy jest czynność przechodnia?*

Czynność jest przechodnią gdy przechodzi na jaką osobę lub rzecz np.: bić, chwalić, pisać, kochać, myć; i odpowiada na pytanie kogo, co?

4. *Kiedy jest czynność nieprzechodnia?*

Czynność jest wtenczas nieprzechodnia gdy nie przechodzi na nikogo i nie podlega obcej czynności np.: spać, leżeć, siedzieć, pić, mówić.

5. *Kiedy jest czynność bierna?*

Czynność jest wtenczas bierna kiedy osoba lub rzecz podlega obcej czynności; np.: ścierać stół, jestem kochaną, podłoga bywa myta.

6. *Jak jeszcze dzielą się czasowniki?*

Czasowniki dzielą się na dokonane i niedokonane, częstotliwe, zwrotne, zaimkowe i nieosobowe.

7. *Kiedy jest czasownik dokonany?*

Czasownik wtenczas jest dokonany, gdy wyraża czynność skończoną od razu np.: siąść, stuknąć, krzyknąć.

8. *Kiedy jest czasownik niedokonany?*

Czasownik wtenczas jest niedokonany, gdy wyraża czynność jeszcze nie skończoną niejako trwającą np. siadać, stukać, krzyczeć, gnieść.

9. *Kiedy jest czasownik częstotliwy?*

Czasownik wtenczas jest częstotliwy gdy wyraża czynność często się powtarzającą np.: siadywać, czytywać, pisywać, mawiać.

10. *Które czasowniki są zwrotne?*

Czasowniki zwrotne są takie słowa, które i bez zaimka "się" mogą mieć znaczenie przechodnie np.: myć, myć się, uczyć, uczyć się.

11. *Które są czasowniki zaimkowe?*

Czasowniki zaimkowe są to takie słowa, które wyrażają czynność nieprzechodnią i które bez zaimka "się" nigdy użyte być nie mogą np.: śmiać się, modlić się, bać się, i t. p.

12. *Które są czasowniki nieosobowe?*

Czasowniki nieosobowe są takie słowa, które się inaczej użyć nie dadzą, jak w trzeciej osobie liczby pojedynczej np.: błyska się, grzmi, marznie, świta, dochodzi.

ODMIANA CZASOWNIKA.

1. *Przez co odmieniają się czasowniki?*

Czasowniki odmieniają się przez: czasy, tryby, osoby i rodzaje.

2. *Ile jest czasów dla każdej czynności?*

Mamy trzy czasy główne to jest: czas teraźniejszy, czas przeszły i czas przyszły; czwarty czas podrzędny to jest zaprzeszły.

3. *Jak się dzielą czasy?*

Czasy dzielą się jeszcze na czynności dokonane i niedokonane.

4. *Które czasy mogą wyrażać czynności dokonane?*

Czynności dokonane mogą wyrażać tylko, czasy przeszły i przyszły, zaś czas teraźniejszy, nie może być dokonanym.

5. *Co oznacza czas teraźniejszy?*

Czas teraźniejszy oznacza czynność rozpoczętą i jeszcze trwającą np.: piszę, czytam, piorę, jestem.

6. *Co oznacza czas przeszły?*

Czas przeszły niedokonany oznacza czynność przeszłą rozpoczętą, ale nie ukończoną np.: pisałam, chodziłam.

7. *Co oznacza czas przeszły dokonany?*

Czas przeszły dokonany oznacza czynność przeszłą już skończoną; np,: uprałam, wyprasowałam, nauczyłam.

8. *Co oznacza czas zaprzeszły?*

Czas zaprzeszły oznacza czynność, która się dawniej odbywała, aniżeli się druga czynność zaczęła a która obecnie także już przeszła; np.: pisałam była, chodziłam była.

9. *Co oznacza czas przyszły niedokonany?*

Czas przyszły niedokonany oznacza czynność, która ma dopiero nastąpić bez względu na to czy się ukończy; np.: będę pisała, będę prała, będę się uczyła.

10. *Co oznacza czas przyszły dokonany?*

Czas przyszły dokonany oznacza czynność, która nietylko nastąpi, ale się także i ukończy; np. napiszę, przeczytam, zepsuję.

TRYBY.

1. *Ile rozróżniamy trybów w języku polskim?*

Rozróżniamy trzy tryby: tryb oznajmujący, tryb rozkazujący i tryb warunkowy.

2. *Co wyraża tryb oznajmujący?*

Tryb oznajmujący wyraża czynność rzeczywistą np.: słońce świeci, wiatr wieje, siostra pisze.

3. *Co wyraża tryb rozkazujący?*

Tryb rozkazujący wyraża czynność podmiotowi do wykonania nakazaną lub zakazaną np. pisz, szyj, czytaj, nie jedź, nie czytaj.

4. *Jaki może być tryb rozkazujący?*

Tryb rozkazujący może być albo dokonany, albo niedokonany np.: pisz, napisz, czytaj, przeczytaj.

5. *Co wyraża tryb warunkowy?*

Tryb warunkowy wyraża warunek, przypuszcze-

nie a nie rzeczywistość np.: napisałabym gdybym umiała, poszłabym gdybym mogła.

O OSOBACH, LICZBACH I RODZAJACH.

1. *Co rozróżniamy przy odmianie czasowników?*

Przy odmianie czasowników rozróżniamy trzy osoby: I-sza osoba, która mówi, np.: ja piszę, ja chodzę; II-ga do której się mówi np.: ty mówisz, ty szyjesz, III-cia o której się mówi, np.: ona albo on czyta, pisze, mówi.

2. *Co jeszcze rozróżniamy w odmianie czasownika?*

Rozróżniamy jeszcze dwie liczby to jest liczbę pojedyńczą np.: chodziłam, mówiłam, czytam. Liczbę mnogą np.: czytamy, chodzimy, czytaliśmy.

3. *Kiedy rozróżniamy rodzaje przy odmianie czasownika?*

W czasach przeszłych i w czasie przyszłym niedokonanym rozróżniamy rodzaje np.: kochałem, kochałam, kochałom; czas przyszły niedokonany, będę czytał, będę czytała, będę czytało.

O IMIESŁOWIE.

1. *Ile imiesłowów rozróżniamy w języku polskim?*

W języku polskim rozróżniamy dziewięć imiesłowów, z których cztery używa się w formie czynnej, a pięć w formie biernej.

2. *Które imiesłowy używa się w formie czynnej?*

W formie czynnej używają się następujące imiesłowy: I-szy imiesłów czasu teraźniejszego zakończony na ący, ca, ce lub ąc; używa go się albo przymiotnie to jest odmiennie przez rodzaje, liczby i przypadki np.: leżący, leżąca, leżące, albo przysłówkowo to jest nieodmiennie np.: napominając, chwaląc, czytając.

II-gi imiesłów czasu przeszłego zakończony na ł, ła, ło, albo ły, ła, łe, np.: chwalił, chwaliła, chwaliło, zbutwiały, zbutwiała, zbutwiałe.

III-ci imiesłów zaprzeszły zakończony na szy; np.: uczyniwszy, zjadłszy, napisawszy.

IV-ty imiesłów czasu przyszłego tworzy się zwykle z wyrazu bezokolicznego i dodatkiem mający, mająca, mające, np.: mający chwalić, mająca chwalić, mające chwalić.

3. *Które są imiesłowy w formie biernej?*

I-szy imiesłów bierny czasu teraźniejszego, który się w niektórych tylko wyrazach zachował jak np.: znajomy, znikomy, łakomy.

II-gi imiesłów bierny czasu przeszłego np.: bity, kuty, kochany, chwalony.

III-ci imiesłów bierny czasu przyszłego np.: mający być czytany, mająca być czytana, mające być czytane, albo mający, mająca, mające się czytać.

IV-ty imiesłów bierny współczesny np.: będąc lub bywając czytanym, czytaną, czytanem albo też pisząc się, tłukąc się.

V-ty imiesłów bierny zaprzeszły; bywszy napisanym, napisaną, napisanem, albo napisawszy się cały dzień, stłukłszy się, rozkochawszy się, pochwaliwszy się.

SZCZEGÓŁOWE UWAGI NAD ODMIANĄ CZASOWNIKA.

1. *Co jeszcze rozróżniamy przy odmianie czasownika?*

Przy odmianie każdego czasownika rozróżniamy dwie części, źródłosłów czyli część nieodmienną i części ustawicznie się zmieniające to jest zakończenie i spójki.

2. *Jakie zakończenia mają czasowniki ze względu na osobę?*

W liczbie pojedyńczej osoba I-sza ma zakończenie **m** lub **ę** np.: szukam, piszę, mówię, kocham; osoba II-ga licz. poj. ma zakończenie na **sz,** lub **ś,** np.: masz, kochasz, mówiłaś, siedziałaś; osoba III-cia licz. poj. ma zakończenie **ł, ła, ło** np.: pisał, pisała, pisało, osoba I-sza licz. mnogiej ma zakończenie, **my,** np.: mamy, siedzimy, robimy, mówimy; osoba II-ga licz. mnogiej ma zakończenie **cie,** np.. macie, siedźcie; osoba III-cia licz. mnogiej na zakończenie przy osobowych męskich **li** przy innych zaś **ły** np.: byli, kochali, mówili, — były, kochały, siedziały.

3. *Jak się kończy wyraz bezokoliczny wszystkich czasowników.*

Wyraz bezokoliczny czasownika kończy się na **ć,** np.: prać, myć, szyć, czytać, siedzieć.

4. *Jak się łączą zakończenia z źródłosłowem?*

Zakończenia łączą się z źródłosłowem za' pomocą spójek: np.: **pis** jest źródłosłów a jest spójka ć jest końcowka; pisałam, **pis** źródłosłów **ała** spójka m, końcówka.

5. *Co to są spójki?*

Spójki są to takie głoski, za pomocą których łączymy końcówki ze źródłosłowem czasownika.

KILKA WZORÓW Z ODMIANY CZASOWNIKA.

1. *Jak się odmienia słowo posiłkowe "być"?*

Imiesłów współczesny **będąc;** imiesłów czynny przeszły: **był, była, było;** imiesłów zaprzeszły **bywszy;** imiesłów bierny czasu przeszłego: **przebył, przebyła, przebyło, odbył, odbyła, odbyło;** imiesłów przyszły: mający, mająca, mające **być.**

Czas teraźniejszy.

Liczba	pojedyńcza,	osoba	I-sza **jestem**
"	"	"	II-ga **jesteś,**
"	"	"	III-cia **jest**
"	mnoga	"	I-sza jesteśmy
"	"	"	II-ga jesteście
"	"	"	III- są.

Czas przeszły.

Liczba pojedyncza osoba I-sza byłem, byłam, byłom,
" " " II-ga byłeś, byłaś, byłoś
" " " III-cia był, była, było
" mnoga " I-sza byliśmy, byłyśmy
" " " II-ga byliście, byłyście
" " " III-cia byli, były.

Czas zaprzeszły.

Liczba pojedyncza osoba I-sza byłem był, byłam była, byłom było; osoba II-ga byłeś był, byłaś była, byłoś było; osoba III-cia był był, była była, było było.
Liczba mnoga, osoba I-sza byliśmy byli, byłyśmy były, osoba II-ga byliście byli, byłyście były; osoba III-cia byli byli, były były.

Czas przyszły.

Liczba pojedyncza osoba I-sza będę
" " " II-ga będziesz
" " " III-cia będzie
" mnoga " I-sza będziemy
" " " II-ga będziecie
" " " III-cia będą.

Tryb warunkowy.

Liczba pojedyncza, osoba I-sza byłbym, byłabym, byłobym; osoba II-ga byłbyś, byłabyś, byłobyś; osoba III-cia byłby, byłaby, byłoby.
Liczba mnoga osoba I-sza bylibyśmy, byłybyśmy;
" " " II-ga bylibyście, byłybyście
" " " III-cia byiiby, byłyby.

Tryb rozkazujący.

Liczba	pojedyńcza	osoba	I-sza nie ma żadnego
"	"	"	II-ga bądź,
"	"	"	III-cia niech będzie
"	mnoga	"	I-sza bądźmy
"	"	"	II-ga bądźcie
"	"	"	III-cia niech będą.

2. *Jak jeszcze dzielimy czasowniki polskie?*

Czasowniki polskie dzielą się jeszcze na pierwotne i pochodne.

3. *Które są czasowniki pierwotne?*

Pierwotnymi czasownikami nazywamy te, których źródłosłów zarazem jest pierwiastkiem.

4. *Które czasowniki zowiemy pochodne?*

Czasownikami pochodnymi zowiemy te, których źródłosłów różni się od pierwiastka.

5. *Na ile klas dzielimy czasowniki?*

Podług różnicy słów pierwotnych i pochodnych, dzielimy je na sześć klas.

6. *Które czasowniki należą do I-szej klasy?*

Do I-szej klasy należą czasowniki pierwotne, których źródłosłów kończy się albo na spółgłoskę albo na samogłoskę np,: pleść, bić, kłaść, gniotę, bodę.

7. *Które czasowniki należą do II-giej klasy?*

Do II-giej klasy należą wszystkie czasowniki pochodne, których wyraz bezokoliczny kończy się na **nąć**, np.: stanąć, zasnąć, tonąć.

8. *Które czasowniki należą do III-ciej klasy?*

Do III-ciej klasy należą wszystkie czasowniki pochodne, których wyraz bezokoliczny kończy się na **eć**, np.: czerwienieć, niszczeć.

9. *Które czasowniki należą do IV-tej klasy?*

Do IV-tej klasy należą wszystkie czasowniki zakończone w wyrazie bezokolicznym na **yć, ić** np.: skarżyć, srożyć, uczyć, mówić, czynić, tracić, bawić.

10. *Które czasowniki należą do V-tej klasy?*

Do V-tej klasy należą czasowniki pochodne, w wyrazie bezokolicznym kończące się na **ać**; np.: kochać, łapać, skakać, czytać, grać, kłamać.

11. *Które czasowniki należą do VI-tej klasy?*

Do VI-tej klasy należą czasowniki pochodne w wyrazie bezokolicznym zakończone na **ować** lub **ywać**, np.: kupować, ofiarować, miłować, spisywać, wykupywać, wygadywać, poszukiwać, wylęgiwać, przysłuchiwać.

PRZYSŁÓWEK.

1. *Co to są przysłówki?*

Przysłówki są to wyrazy, które czas, miejsce, sposób, stopień, lub też właściwości bliżej określają, np.: bardzo szczęśliwy, wczoraj, jutro, pojutrze, dzisiaj, źle, dosyć, z daleka, z bliska.

2. *Co określają przysłówki?*

Przysłówki określają znaczenie przymiotników, czasowników albo też jeden przysłówek określa drugi; np.: do przymiotników: bardzo piękny, bardzo dobry, dosyć dobry; do czasowników: dobrze rachuje, źle pisze, pięknie mówi, ładnie chodzi; do przysłówków: dosyć dobrze, nie bardzo daleko, po pijanemu, po prostu, po cichu, po pańsku.

3. *Jak się dzielą przysłówki?*

Przysłówki dzielą się na pierwotne i pochodne.

4. *Które są przysłówki pierwotne?*

Przysłówki pierwotne są takie, które z żadnej części mowy utworzone nie zostały np.: tu, tam, tedy, wtedy, tędy, stąd, dotąd, czy, gdzie, kiedy

5. *Które przysłówki są pochodne?*

Przysłówki pochodne są te, które urabiają się z rzeczowników, przymiotników, liczebników, lub z zaimków np.: przysłówki rzeczowne są te, które pochodzą od rzeczownika: raz, pół, teraz, siła, zaraz, bezwątpienia, z rana, bez liku, zdala, zrazu, do razu, wskroś, wewnątrz, zewnątrz, na oścież.

6. *Jak powstały przysłówki z rzeczowników?*

Wszystkie przysłówki z rzeczowników powstały tym sposobem, że rzeczownik w przypadku I-szym, IV-tym lub VI-tym przybierał powoli znaczenie i własność przysłówkową np.: raz, pół, zbyt; w IV-tym przyp.: siła, bezwątpienia, z rana; w VI-tym przyp.: w lecie, w zimie, duszkiem, hurmem, milczkiem, ukradkiem, razem.

7. *Jak powstały przysłówki z przymiotników?*

Przysłówki urobione z przymiotników kończą się na **o** lub **e** na **a** lub **u** a z poprzedzającym przyimkiem **z po na** albo **w**; np.: na **o**, prędko, szybko, daleko, wysoko, darmo; na **e**, źle, dobrze, przyjemnie, złośliwie, niegrzecznie. na **a**, z daleka, z blizka, z pańska. z nagła, na **u**, po polsku, po prostu, po ludzku, po grubijańsku, po cichu, po bożemu, na prędce, wcale.

8. *Co należy pamiętać o przysłówkach utworzonych z przymiotników a zakończonych na* **o** *lub* **e**?

O przysłówkach utworzonych z przymiotników a zakończonych na **o** lub **e**, pamiętać należy, iż się stopniują jak przymiotniki np.: głęboko, głębiej, najgłębiej, wysoko, wyżej, najwyżej.

9. *Jak się tworzy stopień wyższy i najwyższy?*

Stopień wyższy tworzy się przez dodanie do stopnia równego końcówki **ej**, a stopień najwyższy przez dodanie do stopnia wyższego na początku **naj**; np.: pięknie, piękniej, najpiękniej.

10. *Co wyrażają przysłówki?*

Przysłówki wyrażają okoliczności miejsca, czasu, sposobu, stopnia, miary; prócz tego służą do wypowiedzenia myśli jako pytanie, twierdzenie, przeczenie i powątpiewanie.

11. *Jaki więc z tego względu jest podział przysłówków?*

Przysłówki dzielą się na pytające, przeczące, twierdzące, powątpiewające, miejscowe, względne, nieoznaczone, czasowe, sposobowe, stopniowe i miarowe.

Przysłówki pytające są: czyż, alboż, dopóki, na co, doczego, odkąd, jak.

Przysłówki przeczące są: nie, nigdy, przenigdy, bynajmniej, znikąd, nie tu, nie tam, i t. d.

Przysłówki twierdzące są: tak, oczywiście, rzeczywiście, niezawodnie, zaiste, istotnie, bezwątpienia, prawdziwie i t. d.

Przysłówki powątpiewające są: może, zapewne, pewnie, podobno, prawdopodobnie, snać.

Przysłówki miejscowe są: tu, tam, ówdzie, wszędzie, stąd, stamtąd, z owąd, zewsząd, z inąd, tędy, owędy, tamtędy, wszędy, dopóty.

Przysłówki względne są: gdzie, skąd, dokąd, którędy, kiedy, dopóki.

Przysłówki nieoznaczone są: gdzieś, gdziebądź, gdzieindziej, gdzieniegdzie, gdziekolwiek, gdzietylko, kiedykolwiek, kiedybądź.

Przysłówki czasowe są: wtedy, teraz, dziś, wczoraj, jutro, zawsze, zawżdy, już, jeszcze, dawno, potem, dotąd, odtąd, długo.

Przysłówki sposobowe są: tak, owak, inaczej, nieinaczej, jakoś, jakokolwiek, nawspak, dobrze, źle

Przysłówki stopniowe są: bardzo, mało, arcy, nadzwyczaj, szczególnie, nadewszystko.

Przysłówki miarowe są: prawie, ledwie, często, rzadko, zbyt, aż, koniecznie, wysoce, trochę, tyle, cokolwiek.

SPÓJNIK.

1. *Co to jest spójnik?*

Spójniki są to takie wyrazy, za pomocą których łączymy albo dwa wyrazy albo dwa zdania np.: brat **i** siostra piszą; człowiek sądzi **a** Bóg rządzi.

2. *Jak się dzielą spójniki?*

Spójniki dzielą się na właściwe, przysłówkowe i zaimkowe.

3. *Które spójniki są właściwe?*

Spójnikami właściwemi są te, które niczem innem być nie mogą tylko spójnikami a te są następujące: i, a, ani, ni, ale, lecz, albo, bo, bowiem, albowiem, więc, ponieważ, jeżeli, jeśli, wzdy, acz, aczkolwiek, i—i, ani—ani, albo—albo.

4. *Które spójniki są przysłówkowymi?*

Spójnikami przysłówkowymi nazywamy te wyrazy, które w niektórych razach mogą być i przysłówkami; np.: gdy, skoro, jak, tylko, jużto — jużto, tak, czy, czyli, czy—czy, choć, choćby, że, ażeby, gdyż, lubo, aż, dopieroż, także, tudzież, częścią—częścią, bądź—bądź.

5. *Które są spójniki zaimkowe?*

Spójniki zaimkowe są te wyrazy, które w niektórych razach mogą być zaimkami a w niektórych spójnikami; np.: to też, owoż, im, tem, przytem, potem, przeto, dla tego, zaczem, też, zaś przecież i t. d.

9. *Jak się dzielą spójniki ze względu na znaczenie?*

Ze względu na znaczenie dzielą się spójniki na łączące tudzież wyrażające skutek, warunek, przyczynę, czas, miejsce, podobieństwo i przeciwieństwo.

PRZYIMEK.

1. *Co to są przyimki?*

Przyimki są to wyrazy pomagające przypadkom rzeczownika do wyrażenia brakujących im względów.

2. *Co wyrażają przyimki?*

Przyimki wyrażają stosunek, w jakim jakaś rzecz lub czynność względem drugiej zostaje, np.: byłem ojca jest niezrozumiałe; byłem u ojca jest zrozumiałe; książka — stołem, książka pod stołem; ogród — domem, ogród przed domem; głowa — włosów, głowa bez włosów.

3. *Jakie mamy przyimki w języku polskim?*

W języku polskim mamy następujące przyimki: bez, do, od, dla, u, ku, przez, przy, z, na, nad, po, przed, pod, o, wy, za, przeciw, naprzeciw, przeciwko, naprzeciwko, mimo, pomimo, między, pomiędzy, około, naokoło, krom, okrom, prócz, oprócz, miasto, zamiast, wśród, pośród, wzdłuż, wprost, naprost, podług, podle, według, wedle, względem, blisko, bliżej, najbliżej, powyżej, wzwyż, poniżej, obok, poprzek, wewnątrz i zewnątrz, gwoli, w.

4. *Jak się dzielą przyimki?*

Przyimki dzielą się na pierwotne i pochodne.

5. *Które są przyimki pierwotne?*

Pierwotnymi przyimkami nazywamy te, które tylko jako przyimki używać się dadzą.

6. *Które są przyimki pochodne?*

Pochodnymi przyimkami nazywamy te, które od rzeczowników, przymiotników lub przysłówków pochodzą.

7. *Jakie jeszcze są przyimki?*

Są jeszcze przyimki nierozłączne, to jest takie, które się nigdy osobno nie używają; nierozłączne przyimki są: ob, prze, roz, pro, wy, wz, wez; np.: jechać — wyjechać, przejechać, odjechać, objechać.

8. *Kiedy się kładą przyimki?*

Przyimki kładą się przed rzeczownikami i rządzą zawsze jakimś przypadkiem.

9. *Które przyimki rządzą drugim przypadkiem?*

Drugim przypadkiem rządzą następujące przyimki: bez, krom, okrom, prócz, oprócz, do, dla, od, u, koło, około, naokoło, miasto, zamiast, podług, podle, według, wedle, wzdłuż, wprost, naprost, powyżej, wzwyż, poniżej, blisko, bliżej, najbliżej, obok, wśród, pośród, względem—poprzek, wewnątrz, zewnątrz.

10. *Które przyimki rządzą III-cim przypadkiem?*

Trzecim przypadkiem rządzą następujące przyimki: ku, przeciw, przeciwko, naprzeciwko, wbrew, gwoli.

11. *Które przyimki rządzą IV-tym przypadkiem?*

Czwartym przypadkiem rządzi przyimek: przez.

12. *Które przyimki rządzą VII-mym przypadkiem?*

Siódmym przypadkiem rządzi przyimek: przy.

13. *Które przyimki rządzą II gim i III-cim przypadkiem?*

Drugim i trzecim przypadkiem rządzą przyimki: naprzeciw, naprzeciwko.

14. *Które przyimki rządzą II-gim i IV-tym przypadkiem?*

Drugim i czwartym przypadkiem rządzą przyimki: mimo, pomimo.

15. *Które przyimki rządzą II-gim i VI-tym przypadkiem?*

Drugim i szóstym przypadkiem rządzą: z, ze.

16. *Które przyimki rządzą IV-tym i VI-tym przypadkiem?*

Czwartym i szóstym przypadkiem rządzą przyimki: między, pomiędzy, pod, przed, nad.

17. *Które przyimki rządzą II-gim, IV-tym i VII-mym przypadkiem?*

Drugim, czwartym i siódmym przypadkiem rządzi przyimek: za.

18. *Jakimi przypadkami rządzą przyimki złożone czyli podwójne?*

Przyimki złożone rządzą tym przypadkiem jakim rządzi drugi przyimek np: ponad ziemią; ponieważ mówimy nad ziemią; wyjątek stanowią z tego prawidła przyimki złożone z przyimkiem z, który chociaż jest pierwszym, wymaga po sobie przypadku drugiego np.: z pod kamienia, z za rzeki a nie z za rzeką, z nad góry a nie z nad górą.

19. *Które przyimki piszą się razem a które osobno?*

Przyimek z pisze się zawsze osobno, inne zaś złożone zawsze razem.

WYKRZYKNIK.

1. *Co to są wykrzykniki?*

Wykrzykniki są to wyrazy, które w sobie żadnego właściwego wyobrażenia nie zawierają, tylko służą do oddania uczucia w radości, smutku, żalu, zdziwienia, przestrachu, szyderstwa, niecierpliwości i gniewu; np.: a, ach, e, i, ej, o, och, ha, ho, hola, hej, hejże, hu, hm, na, nuści, no, nuż, nuże biada, niestety, zaiste, brawo, dalej, przebóg, ba, dalibóg, dalipan, precz, fora, fe, fuj, won, oto, otóż.

2. *Jakie jeszcze wyrazy zaliczamy do wykrzykników?*

Do wykrzykników liczymy także wszelkie mruknięcia i głosy naśladujące zdarzenia z życia i brzmienia z natury np.: brzęk, brzdęk, pif, paf, puf, bęc, prr, brr, ks, m, pst, chlast, trzask.

3. *Czy odmieniają się wykrzykniki?*

Wykrzykniki się nie odmieniają i w zdaniu żadnego znaczenia nie mają.

CZĘŚĆ III-cia GRAMATYKI.

Składnia.

1. *O czem uczy nas III-cia część gramatyki?*

Trzecia część gramatyki poucza nas o zdaniach; i dla tego zowie się składnią, iż nas uczy jak wyrazy po sobie następują, czyli składają zdania.

2. *Co to jest zdanie?*

Zdanie jestto myśl wyrażona słowami.

3. *Co zawiera każde zdanie?*

Każde zdanie składa się z podmiotu i orzeczenia.

4. *Co to jest podmiot w zdaniu?*

Podmiot w zdaniu jestto ta część, która wyraża osobę lub rzecz, o której mówimy, a więc stanowi przedmiot rozmowy.

5. *Co to jest orzeczenie?*

Orzeczenie jestto ta część zdania, która wyraża to, co mówimy lub orzekamy o jakiej osobie lub rzeczy.

6. *Jakie mogą być zdania?*

Zdania mogą być gołe i rozwinięte, pojedyncze i złożone; np.: uczeń pisze, słońce świeci, są to zdania gołe; uczeń pisze bardzo pięknie, słońce świeci w dzień, to są zdania rozwinięte; niebo jest zachmurzone i można się spodziewać deszczu; to jest zdanie złożone.

7. *Które części mowy mogą stanowić podmiot zdania?*

Podmiotem w zdaniu mogą być rzeczowniki i zaimki; np.: siostra pisze, pies szczeka, on jest chory, ona się gniewa.

8. *Które części mowy mogą być orzeczeniem?*

Orzeczeniem może być rzeczownik, przymiotnik, zaimek, liczebniki i czasownik; np: Bóg jest Stwórcą; ona była piękną; ten obraz jest mój; ta książka jest twoja; to jest siedm; mnie się chce spać; ja szyję: on czyta.

9. *Co się dodaje w zdaniu, jeżeli orzeczeniem nie jest czasownik?*

Gdy orzeczeniem nie jest czasownik natenczas łączy się orzeczenie z podmiotem słówkiem posiłkowem **"być"**.

10. *Co się czyni jeżeli w zdaniu jest zaimek osobisty podmiotem?*

Jeżeli podmiotem w zdaniu jest zaimek osobisty natenczas go się w języku polskim opuszcza, bo nie mówi się ja piszę, ja chodzę, ja mówię, tylko: piszę, chodzę, mówię; ponieważ samo zakończenie czasownika wskazuje podmiot.

11. *Jakim sposobem powstają zdania rozwinięte?*

Zdania rozwinięte powstają tym sposobem, że przydajemy do podmiotu lub orzeczenia albo t do obydwóch wyrazy objaśniające; np.: "uczeń się uczy", jest zdaniem gołem; ale "pilny i pracowity uczeń uczy się bardzo dobrze", jest zdanie rozwinięte.

12. *Ile jest określających dodatków podmiotu?*

Określających dodatków podmiotu są cztery: przydawka, dopełniacz, dopowiedzenie i określenie przyimkowe.

13. *Co nazywamy przydawką?*

Przymiotnik przydany rzeczownikowi zgadzający się z nim w rodzaju, liczbie i przypadku nazywa się przydawką i odpowiada na pytanie jaki, jaka, jakie; np.: ten pilny uczeń, ta pobożna kobieta, ta zła pani, to dobre dziecko.

14. *Co nazywamy dopełniaczem?*

Dopełniacz jestto rzeczownik stojący w II-gim przypadku dodany głównemu rzeczownikowi dla dopełnienia jego znaczenia i odpowiada na pytanie kogo, czego, lub czyj, czyja, czyje; np.: łzy matki, płacz nędzarza, mieszkańcy miasta, szczekanie psa, Stwórca nieba i ziemi, szelest wiatru.

15. *Co nazywamy dopowiedzeniem?*

Rzeczowniki przydane głównemu rzeczownikowi w tem samem przypadku oznaczające jakąś szczególną własność rzeczownika nazywamy dopowiedzeniem; np.: Bolesław Chrobry król polski. Karol Wielki założyciel monarchii Franków. Bóg Stwórca Pan i Ojciec nasz.

16. *Co nazywamy określeniem przyimkowem?*

Rzeczowniki dodane do głównego rzeczownika za pomocą jakichkolwiek przyimków nazywamy określeniami przyimkowymi np.: ptak w klatce, woda do picia, igła do szycia; pokora na papierze.

17. *Jakie są objaśniające określenia orzeczenia?*

Określeniem objaśniającem orzeczenia może być określenie przysłówkowe albo przedmiot.

18. *Co nazywamy określeniem przysłówkowym?*

Wszelkie wyrazy, które czynność, lub własność o której mowa, pod względem czasu, miejsca, miary, stopnia, sposobu i powodu bliżej określają nazywamy określeniami przysłówkowymi.

19. *Co może stanowić określenie przysłówkowe?*

Określeniem przysłówkowym mogą być albo przysłówki albo rzeczowniki tak z przyimkiem jako też bez przyimka np.: ten dom jest bardzo wysoki, Bóg jest nieskończenie dobry, czekałem na niego całą godzinę.

20. *Co nazywamy przedmiotem?*

Rzeczownik, przymiotnik, zaimek, lub liczebnik położony w rozmaitych przypadkach, na które czynność lub właściwość, o której mowa, przechodzi, nazywamy przedmiotem; np.: ojciec kocha syna, uczeń pilny nienawidzi lenistwa, mów prawdę a brzydź się kłamstwem, powiedz to siostrze twojej.

21. *Co się czyni gdy jest wiele określających części, tak do podmiotu jak i orzeczenia?*

Jeżeli jest wiele określających części, to zamiast je wyliczać i zdania nie zawikłać zastępujemy te określniki nowymi zdaniami, które mają swój własny podmiot i swoje własne orzeczenia; np.: Wszechmocny Bóg Pan nieba i ziemi stworzył

człowieka, któremu dał rozum i wolną wolę na obraz i podobieństwo Swoje.

22. *Jak nazywamy takie zdania, które powstały przez rozwinięcie jakiej części zdania?*

Zdania, które powstały przez rozwinięcie jakiejś części zdania pierwotnego, nazywamy zdaniami pobocznymi albo podrzędnymi, a pierwotne zdania nazywamy zdaniami głównymi.

23. *Jaka zachodzi różnica pomiędzy zdaniami głównymi a pobocznymi?*

Między zdaniami głównymi a pobocznymi taka zachodzi różnica, że zdanie poboczne samo nie wyraża całkowitej myśli, zdanie zaś główne samo jest zrozumiałe; np.: który pilnie do szkoły chodzi; jestto wprawdzie zdanie, ale nie zrozumiałe; lecz "nauczyciel kocha ucznia, który pilnie do szkoły chodzi".

24. *Co to są zdania współrzędne?*

Są to zdania złożone, które się składają z dwóch lub więcej zdań a każde z nich jest główne a ponieważ są od siebie niezawisłe nazywamy współrzędnymi.

25. *Co się robi gdy w kilku zdaniach powtarza się ten sam podmiot, to samo orzeczenie?*

Jeżeli w zdaniu powtarza się ten sam podmiot i to samo orzeczenie natenczas wyrazy te nie powtarzamy tylko przy końcu łączy się je za pomocą spójników; np.: zamiast powiedzieć Jaś jest leniwy, Jaś jest niegrzeczny, Jaś jest nieposłu-

szny, mówi się: Jaś jest nieposłuszny, leniwy, niegrzeczny; zamiast powiedzieć: dziś będę szyć, jutro będę szyć. pojutrze będę szyć; mówi się: dziś, jutro i pojutrze będę szyć.

26. *Jak się nazywają takie zdania?*

Takie zdania nazywają się zdaniami ściągniętymi, ponieważ powstają przez ściągnięcie dwóch lub więcej zdań w jedno.

27. *Jak się dzieli składnia?*

Składnia dzieli się na składnią zgody i składnią rządu.

28. *Co to jest składnia zgody?*

Składnia zgody obznajmia nas z zasadami, podług których mniej ważne części zdania stosują się do ważniejszych w rodzaju, liczbie i przypadku.

29. *W jakim przypadku musi być podmiot?*

Podmiot stoi zawsze w pierwszym przypadku, do niczego się nie stosuje, lecz wszystkie inne części zdania stosują się do niego.

30. *W czem musi się orzeczenie zgadzać z podmiotem?*

SKŁADNIA ZGODY.

I-sze Jeżeli orzeczeniem jest czasownik to zgadzać się musi z podmiotem w liczbie i rodzaju np.. matka pierze; bracia odjechali.

II-gie Jeżeli orzeczeniem jest rzeczownik, wtenczas musi się zgadzać z podmiotem w liczbie i zwykle stoi w przyp.: VI-tym np.: ojciec jest

garbarzem. Jan jest stolarzem. Pokora jest cnotą. Pycha jest wadą.

III-cie Jeżeli orzeczeniem jest przymiotnik, liczebnik lub zaimek, zgadzać się musi z podmiotem w liczbie i rodzaju a w liczbie mnogiej także w formie i stoi zawsze w I-szym przyp.; np.: matka jest dobra, córka jest pobożna, pies jest ładny, bracia są pobożni, siostry są pobożne, chłopiec jest pilny, dziewczynka jest pilna.

31. *W jakiej liczbie kładzie się orzeczenie gdy jest kilka podmiotów?*

W zdaniach ściągniętych, w których jest kilka podmiotów, kładzie się orzeczenie albo w liczbie pojedyńczej albo w liczbie mnogiej; np.: matka i siostra była u nas, albo matka i siostra były u nas. Praca i nauka zjedna nam chwałę.

32. *Który rodzaj ma pierwszeństwo?*

Jeżeli w zdaniu ściągniętem podmiotami są osoby, natenczas w orzeczeniu rodzaj męski podmiotu ma pierwszeństwo przed żeńskim i nijakim, np.: ojciec i matka byli pobożni, brat i siostra byli u nas, wuj i wujenka odwiedzili nas.

33. *W czem się zgadza łącznik z podmiotem?*

Łącznik zgadza się z podmiotem w rodzaju, liczbie i osobie, jeżeli podmiotem jest rzeczownik lub zaimek osobisty; np.: ja jestem uważny, siostra była pracowita; dzieci były posłuszne, konie były dzikie.

Jeżeli zaś podmiotem jest zaimek natenczas łą-

cznik nie zgadza się z podmiotem tylko z orzeczeniem; np.: pamiętne to były słowa. Wielkie to były zamiary.

34. *Co oznacza słowo "być" w zdaniu jeżeli nie jest łącznikiem ale orzeczeniem?*

Jeżeli słowo "być" nie jest łącznikiem ale orzeczeniem, natenczas znaczy tyle, co znajdować się czyli istnieć; np.: Bóg jest (znaczy tyle że Bóg istnieje;) jest książka, której szukałam; jeżeli zaś w takim orzeczeniu jest przeczenie, natenczas "jest" zamienia się na "niema" i dla tego mówimy: nie ma książki, nie ma nikogo w domu, nie ma pióra.

35. *Czy zawsze pisze się słowo "być"?*

W niektórych razach słowo "być" w zdaniu się opuszcza; np.: największą jego pociechą post i umartwienie; praca i nauka jedyną moją zabawką; rozpusta i swawola jedyną jego uciechą.

36. *Co to jest przydawka?*

Przydawka jestto imię przymiotne przed lub po rzeczowniku położone i służy dla wyrażenia szczególnej jakiej własności rzeczownika a odpowiada na pytanie jaki, jaka, jakie, czyj, czyja, czyje, który, która, które.

37. *W czem zgadza się przydawka z rzeczownikiem?*

Przydawka z rzeczownikiem zgadza się w rodzaju, liczbie, przypadku i w formie; np.: wielki człowiek, okrągła ziemia, ładna książka, waleczni żołnierze.

38. *W czem zgadzają się liczebniki główne z podmiotem?*

Liczebniki główne od jednego aż do czterech zgadzają się z rzeczownikiem w rodzaju, liczbie i przypadku: lecz od pięciu począwszy liczebniki zachowują własną odmianę np.: dwa dzieła, dwie mogiły, dwoje dzieci, trzy siostry, trzej królowie, pięć rycerzy, pięć pań, pięć królów.

39. *W czem zgadzają się zaimki względne w zdaniu pobocznem położone z rzeczownikiem do którego się odnoszą?*

Zaimki względne w zdaniu pobocznem położone zgadzają się z rzeczownikiem do którego się odnoszą, w liczbie i rodzaju; np.: nagany godny jest człowiek, który o lada bagatele się gniewa; błogosławiony jest człowiek, który sobie nie ufa.

40. *Co używa się czasami zamiast, który, która, które?*

Zamiast zaimka, który, ra, re, używa się czasami zaimek "co" który w takim razie jest nieodmienny np.: ten sam człowiek co był wczoraj.

41. *Co to jest dopowiedzenie?*

Gdy po wymówieniu rzeczownika uważamy żeśmy nie wszystko wyrazili dodajemy jeszcze jeden wyraz zwykle rzeczownik i wyraz ten nazywamy dopowiedzeniem; np.: Bóg Stwórca nieba i ziemi. Aleksander Wielki król macedoński. Dziecię jedyna pociecha rodziców.

42. *W czem zgadza się dopowiedzenie z rzeczownikiem?*

Dopowiedzenie zgadza się z swoim rzeczownikiem zawsze w przypadku, w rodzaju, zaś w liczbie tylko wtenczas jeżeli to być może; np.: ojcu oby-

watelowi poczciwemu i zacnemu. Kraków stolica królestwa polskiego.

13. *Gdzie stawiamy dopowiedzenie?*

Dopowiedzenie może stać przed albo po rzeczowniku swoim; np.: Józia przyjaciółka siostry mojej. Najpilniejszy uczeń Staś opuścił nasz zakład.

SKŁADNIA RZĄDU.

1. *Jak się dzielą przypadki?*

Wszystkie przypadki dzielą się na zawisłe i niezawisłe.

2. *Które przypadki są niezawisłe?*

Pierwszy i piąty przyp: są przypadkami niezawisłymi albowiem od niczego nie zależą i nigdy niczem nie są rządzone.

3. *Które przypadki zowiemy zawisłymi?*

Drugi, trzeci, czwarty, szósty i siódmy przyp: nazywamy zawisłymi, albowiem one zwykle są od innych wyrazów zawisłe i jakimi innymi wyrazami rządzone.

4. *Na jakie pytanie odpowiada przyp: I-szy?*

Przyp: I-szy odpowiada na pytanie kto? co? a istotą pierwszego przypadku jest bezwarunkowa niezależność od innych wyrazów.

5. *Co wyrażamy I-szym przypadkiem?*

Pierwszym przypadkiem wyrażamy podmiot zdania, np.: Bóg stworzył świat.

6. *Czem jest V-ty przypadek w zdaniu?*

Piąty przypadek ściśle do zdania nie należy albowiem on się w zdaniu do niczego nie stosuje, ani się też do niego nic nie stosuje.

7. *Co wyrażamy piątym przypadkiem?*

Piątego przypadku używamy wtenczas, gdy osobę do której przemawiamy po imieniu, lub po jakim tej osobie właściwym przymiocie bliżej oznaczyć chcemy np.: Jasiu chodź tu; uczniowie czemu nie uważacie.

8. *Na jakie pytanie odpowiada przypadek czwarty?*

Przypadek IV-ty odpowiada na pytanie kogo, co jest zależnym i stoi zwykle po czasownikach albo przyimkach IV-go przypadka po sobie wymagających.

9. *Co wyrażamy przez czwarty przypadek.*

Przypadkiem czwartym wyrażamy zwykle przedmioty w zdaniu bierne np: Bóg stworzył człowieka; nieprzyjaciele zburzyli miasto.

10. *Które czasowniki wymagają IV-go przypadku?*

Czwartego przypadka wymagają tylko słowa czynno-przechodnie albowiem wyrażają czynność przechodnią; np.: bić psa, miłować zgodę.

11. *Czy słowa przechodnie zawsze wymagają IV go przyp.:*

W języku polskim mogą słowa przechodnie mieć przy sobie i przyp.: II-gi jako przedmiot swoich czynności; np.: chybić celu, żądać nagrody.

12. *Co się dzieje przy zamianie zdania czynnego na bierne?*

Przy zamianie zdania czynnego na bierne II gi i IV-ty przypadek przemienia się na I-szy; np.: Bóg stworzył świat, — świat został stworzony od Boga; nauczyciel chwali ucznia, — uczeń jest chwalony od nauczyciela.

13. *Co się dzieje przy słowie przechodniem gdy jest znak przeczący?*

Jeżeli przy słowie przechodniem położę jaki wyraz przeczący, jak: nie nigdy, nigdzie, żaden, natenczas słowa te przestają rządzić przyp: IV-tym lecz kładzie się przypadek II-gi np: nie kocham matki, nie buduję domu, nie piszę listu.

14. *Które jeszcze wyrazy rządzą IV-tym przypadkiem?*

Czwartym także przypadkiem rządzą przyimki. (patrz przyimki.)

15. *Kiedy jeszcze kładzie się IV-ty przyp.?*

Przypadek IV-ty kładzie się dla oznaczenia długości, odległości, ilości, czasu, ceny i liczby np: droga 2 mile długa a 4 sążnie szeroka. Bielany leżą 1 milę od Krakowa. Musiałam czekać na nią całą godzinę.

16. *Na jakie pytanie odpowiada przypadek II-gi?*

Przypadek II-gi odpowiada na pytanie kogo, czego, lub czyj, czyja, czyje, i jest albo dopełniaczem albo udziałkowym ujemnym albo też oznacza przyczynę albo oddziaływanie.

17. *Kiedy jest przypadek II-gi dopełniaczem?*

Rzeczownik w II-gim przyp. położony przy głównym rzeczowniku nazywamy dopełniaczem, np.: łzy matki, igła siostry, dom mego ojca.

18. *Kiedy jest przypadek II-gi udziałkowym?*

Przypadek II-gi jest udziałkowym, gdy nim oznaczamy część, miarę, wagę lub ilość; np: kawałek chleba, funt cukru, 10 koni.

19. *Kiedy jest przypadek II-gi ujemnym?*

Przypadek II-gi jest ujemnym gdy wyraża rzecz, od której stronimy np: uchodzić niebezpieczeństwa, strzedz się złego i t. d.

20. *Kiedy przypadek II-gi wyraża przyczynę albo oddziaływanie?*

Przypadek drugi wyraża taką czynność, która działa na przedmiot albo jest przyczyną działania przedmiotu; np: słuchać muzyki, uczeń wstydzi się lekarza.

21. *Kiedy jeszcze używamy II-go przypadku?*

Drugiego przypadku używamy także, gdy odpowiadamy na pytanie kiedy i oznacza czas np: mój przyjaciel umarł tego roku.

22. *Które jeszcze wyrazy rządzą II-gim przypadkiem?*

Drugim przypadkiem rządzą niektóre przyimki (patrz przyimki.)

23. *Na jakie pytanie odpowiada przypadek III-ci?*

Przypadek trzeci odpowiada na pytanie komu, czemu i wyrażamy nim taką osobę lub rzecz, której czynność czyjaś przynosi korzyść lub szkodę.

24. *Kiedy kładziemy III-ci przypadek?*

Przypadek trzeci wymaga czasowniki przechodnie i nieprzechodnie, które wyrażają czynność mogącą się komu obrócić na korzyść albo szkodę; np.: Bóg dał człowiekowi rozum i wolę; pomagaj każdemu, nie szkodź nikomu.

25. *Które jeszcze słowa wymagają III-go przypadku?*

Trzeciego przypadku wymagają jeszcze czasowniki, które w moralnym względzie taką czynność wyrażają, która komu na korzyść lub szkodę obrócić się może; np.: wódz rozkazuje wojsku, król poddanym, pan słudze.

26. *Które jeszcze wyrazy wymagają III-go przypadku?*

Są także przymiotniki i rzeczowniki, które wymagają po sobie trzeciego przyp.: np.: wierny, usłużny, podległy, pożyteczny, przyjazny, życzliwy, pomocny, przyjemny, nieposłuszny, ufanie, ofiarowanie, posłuszeństwo, wierność i t. d.

27. *Które przyimki rządzą III-cim przypadkiem?*

(Patrz przyimki.)

28. *Na jakie pytanie odpowiada VI-ty przypadek?*

Przypadek czwarty odpowiada na pytanie kim, czem, jak, w jaki sposób, kiedy, którędy.

29. *Co wyrażamy VI-tym przypadkiem?*

Szóstym przypadkiem wyrażamy w jaki sposób coś się dzieje, narzędzie, za pomocą którego coś sie dzieje, miejsce, czas, przyczynę lub skutek; np: wczoraj szliśmy szybkim krokiem; uderzył go ki-

jem; będę się starał poprawić go słowem a nie kijem; pojedziemy nocą; urodził się kaleką.

30. *Które jeszcze wyrazy rządzą VI-tym przypadkiem?*

Przypadkiem szóstym rządzą także niektóre czasowniki; np. gardzić, wzgardzić, opiekować, brzydzić, pogardzić.

31. *Które przyimki rządzą VI-tym przypadkiem?*

(Patrz przyimki.)

32. *Na jakie pytanie odpowiada VII-my przypadek?*

Przypadek siódmy odpowiada na pytanie, w kim, w czem, na czem, przy czem, o czem.

33. *Co wyraża VII-my przypadek?*

Przypadkiem siódmym oznaczamy gdzie, kiedy, lub w jakim stanie coś jest albo się dzieje.

34. *Co używamy w połączeniu z VII-mym przypadkiem?*

Przypadek siódmy używamy zawsze w połączeniu z przyimkami: przy, po, na, w, o.

35. *Które przyimki używamy na oznaczenie miejsca?*

Na oznaczenie miejsca używamy przyimków: przy, po, na, w; np.: kamień leży przy moście; był na wsi; w kościele trzeba się modlić.

36. *Które przyimki używamy na oznaczenie czasu?*

Na oznaczenie czasu, w którym się coś stało używamy przyimka: w, o, np: przyjechał do nas w zimie a odjechał w lecie; położył się spać o godzinie 7-mej; przebudził się o północy a wstał o godzinie 9-tej.

37. *Które przyimki używamy na wyrażenie w jakim stanie kto jest lub co czyni?*

Na wyrażenie w jakim stanie kto jest lub co czyni, używamy przyimki w, lub o, np.: ten człowiek lubo w nieszczęściu i biedzie przecież dumny; stół o trzech nogach jest tak dobry i mocny jak o czterech.

O ZDANIU ZŁOŻONEM.

1. *Co to jest zdanie złożone?*

Zdanie złożone jest takie, które się składa z dwóch, trzech lub więcej zdań, z których każde ma swój własny podmiot i swoje własne orzeczenie; np.: człowiek sądzi a Bóg rządzi; człowiek, którego Bóg stworzył na obraz i podobieństwo swoje, posiada rozum i wolę aby dobre i złe poznał, dobre wykonał a złego unikał.

2. *W jakim stosunku są zdania złożone względem siebie?*

Pojedyncze zdania w zdaniu złożonem mogą być albo w stosunku współrzędnym albo podrzędnym.

3. *Które zdania nazywamy współrzędnymi?*

Współrzędnymi nazywamy te zdania, które od siebie nie są zawisłe i z których każde samo przez się zrozumiałą myśl wyraża; np.: rolnik sieje, a Bóg wzrost daje; na wiosnę łany się zielenią, drzewa dostają liście, kwiaty kwitną, cała przyroda cieszy się nowem życiem.

4. *Jak jeszcze nazywają się zdania współrzędne?*

Zdania współrzędne nazywają się także zdaniami głównymi i łączą się za pomocą spójników albo też stoją obok siebie bez wszelkiego połączenia.

5. *Co używamy do połączenia zdań współrzędnych?*

Do połączenia zdań współrzędnych używamy spójników; np: módl się a pracuj; nie pisałem zadania bo byłem bardzo chory.

6. *Jak powstają zdania ściągnięte?*

Zdania ściągnięte powstają jeżeli dwa lub więcej zdań współrzędnych mają ten sam podmiot lub to samo orzeczenie; np: Jaś nie chodzi pilnie do szkoły; Jaś w szkole nie uważa; Jaś się nie uczy; Jaś nie zachowuje się tak, jak się uczeń zachować powinien. W tych zdaniach podmiot Jaś powtarza się, a zdanie te byłyby tak samo zrozumiałe gdyby podmiot tylko raz był wymieniony; np.: Jaś nie chodzi pilnie do szkoły, nie uważa w szkole, nie uczy się i nie zachowuje się tak, jak się uczeń zachować powinien.
Ojciec pojechał na wieś, brat pojechał na wieś, siostra pojechała na wieś; — Ojciec, matka, siostra i brat pojechali na wieś.

7. *Co wyrażają zdania podrzędne?*

Zdania podrzędne chociaż mają swój własny podmiot, i swoje własne orzeczenie, przecież same przez się zrozumiałej myśli nie wyrażają.

8. *Jak jeszcze nazywamy zdania podrzędne?*

Zdania podrzędne nazywają się także pobocznymi

albo zależnymi ponieważ zawsze od jakiegoś słowa w zdaniu głównem zależą; np.: Bóg, który stworzył niebo i ziemię z niczego, jest Wszechmocny.

9. *Jak łączymy zdania podrzędne z zdaniem głównem?*
Zdania podrzędne łączą się z głównymi zapomocą spójników lub zaimków względnych.

10. *Jakie są rodzaje zdań pobocznych?*
Zdania poboczne są: względne wyrażające pytanie, skutek, porównanie, czas, przyczynę i warunek.

11. *Jakie jeszcze rozróżniamy zdania?*
Rozróżniamy jeszcze tak zwane przytoczenie, zdania nawiasowe i zdania wtrącone.

12. *Co to są przytoczenia?*
Przytoczenia są to zdania, w których wyrażamy czyjeś słowa np.: Chrystus powiedział: "Kochaj bliźniego jak siebie samego."

13. *Co to są zdania nawiasowe?*
Zdania nawiasowe są takie, które się kładzie w pośród zdania głównego dla lepszego objaśnienia, np: Kto pod kim dołki kopie zwykle (jak mówi przysłowie) sam w nie wpada.

14. *Co to są zdania wtrącone?*
Zdania wtrącone są to zdania główne położone pośród zdań pobocznych, np.: Człowiek ten, zdaje mi się, długo żyć nie może.

SZYK WYRAZÓW.

1. *Co rozumiemy przez szyk wyrazów?*
Przez szyk wyrazów rozumiemy porządek, w jakim wyrazy w zdaniu po sobie następują.

2. *Jaki jest szyk wyrazów polskich?*

Szyk wyrazów polskich może być dwojaki: prosty i przestawny.

3. *Kiedy jest szyk prosty?*

Prosty szyk wyrazów jest wtenczas, gdy wyrazy rozumowo i gramatycznie po sobie następują, to jest jeżeli wyrazy rządzące stoją na pierwszym miejscu, rządzone zaś na drugiem.

4. *Jak następują wyrazy w szyku prostym?*

W szyku prostym na pierwszem miejscu stoi podmiot ze wszystkiem co do niego należy a po nim orzeczenie ze wszystkiem co do niego należy; np.: Wszechmocny Bóg Pan nieba i ziemi, stworzył jednem słowem świat cały, z tem wszystkiem co się na nim znajduje.

5. *Kiedy jest szyk wyrazów przestawny?*

Szyk wyrazów jest przestawny, jeżeli wyrazy w zdaniu są uporządkowane podług naszego upodobania np.: zamiast: prosiłam cię o książkę, a nie jego, można powiedzieć: ciebie o książkę prosiłam nie zaś jego. Żołnierze zbudowali ten most na rzece, a nieprzyjaciele zburzyli go; ten most na rzece, zbudowali żołnierze a nieprzyjaciele zburzyli go.

6. *Gdzie umieszczamy zdania poboczne?*

Zdania poboczne w języku polskim, kładą się albo przed albo po zdaniu do którego należą, nie zaś w środku zdania.

7. *Gdzie stawiamy przysłówek przeczący nie?*

Przysłówek przeczący nie, kładzie się przed tem słowem, które ma być zaprzeczone; gdy zaś całe zdanie ma być zaprzeczone, przeczenie kładzie się

przed czasownikiem; np: on jest nie mądry; on mi tego nie dał.

8. *Gdzie kładziemy przyimki?*

Przyimki kładą się zawsze przed rzeczownikiem, którym rządzą; np: przez most; bez czapki; do domu; w kościele.

9. *Gdzie się kładą spójniki?*

Spójniki kładą się zawsze na początku zdania; np: Słyszałam, że odjeżdżacie na wieś; ja byłam na przechadzce, brat zaś siedział w domu.

PISOWNIA CZYLI ORTOGRAFIA.

1. *Jak piszemy wyrazy polskie?*

Wyrazy polskie piszemy tak, jak je wymawiamy; np: łza, matka.

2. *Na co trzeba mieć wzgląd przy pisaniu wyrazów?*

Przy pisaniu wyrazów trzeba mieć wzgląd:
Isze na pochodzenie wyrazu.
IIgie na przyjęty zwyczaj powszechny.

3. *Kiedy piszemy* **e**?

Piszemy **e** 1.) w IIgim, IIIcim i VIImym przyp: liczby pojed: wszystkich zaimków i przymiotników żeńskich; np: mojej, twojej, waszej, dobrej, kochanej. 2.) w VItym i VIImym przyp: liczby pojed. wszystkich przymiotników i zaimków rodzaju nijakiego; np: kochanem, dobrem, pracowitem, waszem, naszem, chorem; 3.) w stopniu wyższym i najwyższym wszystkich przysłówków; np. lepiej, najlepiej, więcej, najwięcej, gorzej, najgorzej; 4.) we wszystkich czasownikach zakończonych na **ej**; np: chciej, mdlej, umiej, wylej; 6) w wyrazie bezokolicznym zakończonym na **ec** lub **eć**; np: piec, pleć, drzeć.

4. *Kiedy piszemy im, ym, em?*
W VI i VII przyp: liczby pojed: zaimków i przymiotników, piszemy te przypadki w rodzaju męskim z zakończeniem **im, ym;** w rodzaju nijakim na **em.**

5. *Jak się kończy przyp: VI liczby mnogiej?*
Przyp: VItej liczby mnog: zaimków i przymiotników kończą się we wszystkich trzech rodzajach na imi, lub ymi, a nigdy na emi; np: tymi, twardymi, ciężkimi kamieniami.

6. *Jak się pisze pierwsza osoba liczby mnogiej?*
Jeżeli IIIcia osoba liczby pojedyńczej kończy się na **i** to w Iszej osobie liczby mnogiej kończy się na i; np: nosi – nosimy, prosi—prosimy, grozi—grozimy; gdy zaś kończy się na **ie** liczba pojed., to piszemy w licz. mnogiej także na **ie;** np: jedzie, jedziemy, pisze piszemy, szyje szyjemy, pierze pierzemy.

7. *Jak się piszą wyrazy zakończone na ski, skość, stwo?*
Przymiotniki i rzeczowniki zakończone na ski, skość, stwo piszemy s choćby wyraz pierwotny miał w tem miejscu z; np: papieski, paryski, boski, wąski, niski, męstwo, zwycięstwo.

8. *Kiedy przyimek* z *zmienia się na* s?
Przyimek z pisze się przez z gdy stoi przed wyrazem sam, gdy zaś zrasta się z wyrazem i brzmi jak z, to pisze się przez z, gdy zaś brzmi jak s pisze się jak s; np: zbawić, zbyć, zdradzić, zgasić, skrócić, stąd, ściągnąć, skąd.

9. *Kiedy się pisze ks.; a kiedy x?*
Wyrazy czysto polskiego pochodzenia piszą się przez ks, wyrazy cudzoziemskie piszą się przez x, np: ksiądz, księżyc, książka, Alexander, examin, texta.

10. *Jak się piszą imiona własne języków obcych?*

Obce imiona własne, już spolszczone, piszą się tak, jak je wymawiamy, nie spolszczone zaś tak jak się w języku obcym piszą: Cezar, Dunaj, Paryż, Göthe, Schiller, Heine, Rousseau, Calais, Reggio.

11. *O czem trzeba pamiętać przy pisaniu obcych wyrazów?*

Na imiona własne wzięte z języków obcych, inne zaś wyrazy piszą się po polsku.

12. *Kiedy się pisze po spółgłosce g,* **e**, *a nie* **ie**?

Wyrazy obce ze spółgłoską **g**, pisze się **e**, a nie **ie** ani j, np: geografia a nie jeografia ani gieografia, generał, geometrya.

13. *Jak się piszą wyrazy obce zaczynające się na* **sch**?

Wyrazy obce zaczynające się na sch, i w polskim języku przez sch się pisze, a nie przez sz, np: schizma, schyzmatyk, scheda, schematyzmus a nie szyzma, szyzmatyk, szeda, szematyzmus.

14. *Kiedy piszemy w języku polskim głoski wielkie?*

Wielkie głoski w języku polskim piszemy: 1sze na początku każdego zdania, a w poezyi na początku każdego wiersza; 2) wszystkie imiona własne; 3) przymiotniki urobione z imienia własnego jakiej osoby np: plac Szczepański, czasy Zygmuntowskie; 4) tytuły książek i wszelkich utworów piśmiennych; np: Historya, Literatura, Dziady Adama Mickiewicza; 5) przez uszanowanie piszemy niektóre rzeczowniki i przymiotniki wielkimi głoskami np. Pan Bóg, Najwyższy, Przewielebny Ksiądz Proboszcz.

15. *O jakich prawidłach należy pamiętać przy dzieleniu wyrazów?*

Przy dzieleniu wyrazów pamiętać należy, 1sze że jednozgłoskowych wyrazów dzielić nie można;

IIgie wyrazy złożone dzielą się tam, gdzie jedna zgłoska się kończy a druga zaczyna, np: nad-mienić; przy-lgnąć; pod-uczyć, przy-sporzyć; IIIcie wyrazy, które żadnych przybranych nie mają rozdzielają się tak, że zgłoska pozostawiona kończyć się powinna na samogłoskę; np: ro-sa; ma-ra, ko-sa, ko-za.

16. *Czy jest w tym względzie jaki wyjątek?*

Wyjątek od tego stanowią spółgłoski: j, l, ł, r, rz, n, ń, m, które się zawsze do poprzedzającej zgłoski biorą, jeżeli po nich jeszcze jedna spółgłoska następuje; np: biał-ko, mer-kury, szyj-ka, pań-ski, zwierz-chność, hań-ba, kij-kiem, kłam-ca, biel-szy.

ZNAKI PISARSKIE.

1. *Co to są znaki pisarskie?*

Znaki pisarskie służą do należytego zrozumienia i odczytania tego, co jest napisane.

2. *Ile jest znaków pisarskich?*

Znaków pisarskich jest 11 a te są: przecinek (,) średnik (;), dwukropek (:), kropka (.), znak zapytania (?), wykrzyknik (!), nawias ( ), cudzysłów („”), myślnik (—) kropki czyli domyślnik (....), łącznik (-).

3. *Co oznacza przecinek?*

Przecinek oznacza najkrótszy przestanek w mowie i kładzie się: Isze pomiędzy zdaniami, które nie są złączone spójnikami **i, albo,** np: kochamy Boga, który nas stworzył; chodzimy do szkoły, aby się czegoś nauczyć; IIgie w zdaniu ściągniętem pomiędzy wyrazami, które przez ściągnięcie obok siebie stanęły np: ojciec, matka, brat i siostra odjechali na wieś; rolnik orze, sieje, kosi i zwozi do stodoły.

4. *Co oznacza średnik?*

Średnik oznacza dłuższy przestanek i większe zniżenie głosu i kładzie się pomiędzy dłuższymi zdaniami współrzędnymi, jeżeli mają zdania poboczne; np: nie można jasno i dokładnie pisać o rzeczy nie dobrze pojętej i zrozumianej; bo jak niepodobna poznać i opisać przedmiotu, który ciemno widzimy, tak niepodobna ciemnych myśli jasno wyrazić.

5. *Co oznacza dwukropek?*

Dwukropek oznacza mocniejsze oddzielenie zdań jak średnik, i kładzie się: Isze przed słowami drugiej osoby, np: Bóg powiedział: "Niech się stanie światłość." IIgie przed wyliczaniem kilku szczegółów np: w szkole uczymy się: religii, języków, rachunków, czytania, pisania, śpiewu itd. IIIcie po takiem zdaniu, którego zdanie następujące jest wyjaśnieniem, np: Matematyka jest królową wszystkich nauk: jej ulubieńcem jest prawda, prostota strojem.

6. *Co oznacza kropka?*

Kropka oznacza najdłuższy przestanek, a zarazem, że myśl jest skończona; kładzie się zaś:
Isze na końcu zdań pojedyńczych i złożonych, np: książka leży na stole. Wisła, Kraków opływa, płynie przez Warszawę i wpada do morza.
IIgie jako znak skrócenia po głoskach oznaczających całe wyrazy, np: np., i t. d., i t. p., t. j., Doktor-Dr.
IIIcie po liczbach, które oznaczają porządek np: 6. przypadek.

7. *Co oznacza znak zapytania?*

Znak zapytania oznacza, że się tem zdaniem pytamy; np: dla czego nie byłaś wczoraj w szkole?

8. *Co oznacza wykrzyknik?*

Wykrzyknik oznacza podniesienie głosu, wołanie,

podziw, żal lub oburzenie; a kładzie się: po zdaniach, które z żywszem uczuciem wypowiadamy np: o jakież to nieszczęście!
IIgie po wykrzyknikach, np: O! niestety!
IIIcie po 5tym przypadku, jeżeli stoi sam, np: o matko! o synu! o dziecko!

9. *Co oznacza myślnik?*

Myślnik wyraża krótką przerwę i kładzie się:
Isze we wszystkich miejscach gdzie coś opuszczono, np: jezeliś głupi, nie chwal—mądry, nie przemawiaj.
IIgie dla okazania, że mówiący zatrzymuje się albo czegoś nie dopowie, np: przed stoma laty, polubowna ugoda, mogła jeszcze—ale teraz—.

10. *Co wyrażają kropki czyli domyślniki?*

Kropki czyli domyślniki wyrażają, że mówiący nie wypowiada wszystkiego co powinien, a milczenie to, oznacza kropkami np: pan.... przysłał nam wiadomość o....

11. *Co oznacza nawias?*

Nawias oznacza, że słowa lub zdania w nawiasie, do zdania nie należą i służą tylko do objaśnienia np: po sercu (jak to mówią) matkę pogłaskało, gdy pieszczoszka swego zobaczyła.

12. *Co oznacza cudzysłów?*

Cudzysłów oznacza, że wyrazy nim zamknięte nie są nasze, lecz innej osoby, a kładzie się na początku i końcu przytoczonej mowy, np: Chrystus powiedział: "Kochaj Boga nadewszystko, a bliźniego jak siebie samego."

13. *Co oznacza łącznik?*

Łącznik jestto znak, którego używamy do połączenia rozdzielonych części wyrazów, np: do-brotli-wość.

BIBLIOTHECA

121

po dezynfekcji